

**ЮЛІАН ГІРНЯК – УЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ,
ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ, ПУБЛІЦИСТ
(до 130-річчя від народження)**

Надія ГРИВНАК

Інститут фізики конденсованих систем НАН України
вул. Свенціцького, 1, Львів, 79011, Україна
e-mail: hryvnaк@ph.icmp.lviv.ua

Редакція отримала статтю 20 травня 2011 р.

У статті відображено основні етапи життя, науково-педагогічної та громадської діяльності українського вченого в галузі фізики і хімії, дійсного члена НТШ, доктора технічних наук, професора, публіциста, громадського діяча Юліана Гірняка.

Редколегія “Фізичного збірника НТШ” продовжує публікацію матеріалів до рубрики “Фізичні дослідження вчених НТШ: Матеріали до бібліографії”, висвітлюючи результати пошукової роботи, присвяченої науковим здобуткам дійсних членів НТШ, які працювали в галузі фізики або суміжних наук. На думку дослідника діяльності вчених, чиї імена забуті або маловідомі, В.Шевчука, “ставлячи за мету комплексну оцінку здобутків науковців, які працювали в різних природничих галузях, дослідники повертають нові імена, раніше забуті чи й невідомі широкому загалу ... ” [1].

Пропонована стаття має на меті здійснити короткий огляд життєвого шляху, науково-педагогічної та громадської діяльності Юліана Гірняка – українського вченого фізико-хіміка, дійсного члена НТШ, чиє ім'я повертається до нас із забуття. Професор Юліан Гірняк як дійсний член НТШ, працював у Математично-природописно-лікарській секції і займався дослідженнями в галузі фізики і хімії. Його можна назвати спеціалістом в галузі фізичної хімії. Відомості про Юліана Гірняка знаходимо в [2-6].

Юліан Гірняк (Yulian Hirniak) народився 8 березня 1881 р. в містечку Струсів (тепер Тереховлянського району Тернопільської області) у багатодітній сім'ї струсівського дяка Йосипа Гірняка та Софії з Рижевських. Із 13 дітей вижили 7 синів і одна донька. Від батьків всі сини отримали належне виховання і вищу освіту. Найповнішу інформацію про братів Гірняків подає “Енциклопедія української діаспори” [6].

Юстин Гірняк (Justyn Hirniak, 1877-1958) – найстарший брат Юліяна став греко-католицьким священником, був станіславівським деканом, членом Богословського Наукового товариства, капеляном гімназії, катехитом шкільної молоді, автором шкільних підручників з релігії та науково-популярних видань.

Никифор Гірняк (Nykyfor Hirniak, 1885-1962), молодший брат Юліяна – педагог, доктор філософії, учасник визвольних змагань і громадський діяч, вчився в гімназії в Коломиї, університетські студії у Львові та Відні (класичні мови і славістика) закінчив докторатом. Працював учителем у гімназіях в Рогатині й Тернополі. Член бойової управи УСС у Відні, 1915-1918 – командант Коша УСС в ранзі сотника, кошовий отаман, командант Тернопільської військової округи, згодом працював у військовому секретаріаті ЗУНР. Разом з частинами УГА перейшов на бік Червоної армії. Наприкінці 1920 р. працював у Київському губвиконкомі інспектором відділу народної освіти. У 1949 р. емігрував до США, де організував і очолив видавничий кооператив “Червона Калина”, вчителював в українських школах. Автор низки спогадів з історії УСС та УГА – “Організація і духовний ріст Українських Січових Стрільців” (Філадельфія, 1955), “Останній акт трагедії Української Галицької Армії” (Нью-Йорк, 1956) та “Червона Українська Галицька Армія”. Дійсний член НТШ і УВАН.

Гірняк Йосип (Yosyp (Joseph) Hirniak, 1895-1989), брат Юстина, Юліяна, Никифора – видатний актор, учень Леся Курбаса, режисер, педагог і публіцист. Дійсний член УВАН, навчався у в гімназії у Рогатині, у Львівській ветеринарній академії (1917). З початком Першої світової війни вступив до УСС. Дебютував 1915 р. на сцені театру УСС у Львові. Заарештований 1933 р. як одностудієць Леся Курбаса. Покарання відбував у концтаборі в Комі АРСР (1934-1940). Повернувшись в Україну, працював упродовж 1942-1944 рр. у Львівському оперному театрі, де вперше на українській сцені здійснив постановку “Гамлета” В.Шекспіра (1943). 1949 р. переїхав до США. В Нью-Йорку продовжував діяльність театру-студії, гастролуючи по Америці і Канаді. Як публіцист друкував численні статті у пресі, видав книжки “Лебедина пісня Леся Курбаса” (1951), “Народження і смерть модерного українського театру в Радянському Союзі. 1917-1941” (1954), “Спомини” (1982).

Гірняк Володимир (Volodymyr Hirniak, 1897-1964), наймолодший брат Юліяна –службовець-книговод, учасник визвольних змагань, громадський діяч. Навчався в гімназіях в Коломиї та в Рогатині. Юнаком вступив до УСС, потім був в УГА хорунжим. У Львівському університеті студіював хімію і біологію, працював на фабриці брата Юліяна “Здоров’я” у Львові, а згодом – у видавництві І.Тиктора. 1949 р. емігрував до США. Член багатьох громадських і комбатантських організацій.

Про братів Юліяна Євгена та Омеляна Гірняків відомо, що Євген був лікарем ветеринарії, а Омелян – управителем народної школи.

У книзі “Спомини” [7] Йосип Гірняк з пошаною і любов’ю згадує про своїх батьків. Він пише: “Старші брати і громадяни нашого славного Струсова часто оповідали про мамині великі вокальні успіхи замолоду. Вона була незамінною помічницею батька на хорах нашої церкви, за що священники і прихожани її високо цінили. Її спів над

нашими колісками, а згодом на місцевих концертах та при імпровізованих okazіях і досі бринить у моїй пам'яті. В тих давніх часах мої старші брати, захоплюючись маминим голосом, "дорікали" їй за те, що вона знехтувала блискучою кар'єрою співачки задля заміжжя з струсівським дяком .... Батько родом із села Острівця Тереховельського повіту ... закінчивши сільську школу, пішов по дяківській лінії. Його природні здібності й весела вдача промостили йому шлях із села до Струсова. Він був майстром дяківського діла, за що в цілому деканаті користувався великим авторитетом ... Посилаючи сімох синів у середні школи та університети, він часто попадав у скрутні матеріальні ситуації, але в такі моменти містечкові крамарі йому ніколи не відмовляли кредитів. Довір'ям користувався у них наш батько необмеженим. Мимо праці в дяківстві і представництві асекураційного товариства "Дністер" та домашніх турбот, - батько наш завжди був у центрі наших вакаційних затій і розваг. Не тільки сини, але і всі наші колеги любили його і поважали ...".

Юліян Гірняк здобув початкову освіту в рідному Струсові. Впродовж 1893-1900 рр. закінчив чотири класи Станіславівської гімназії і п'ятий клас в реальній школі Станіславова (нині м. Івано-Франківськ). 1901 р. він поступив до Львівського політехнічного інституту і одночасно навчався у Львівському університеті, де протягом чотирьох років вивчав фізику і хімію. Вже в студентські роки Ю. Гірняк опублікував свої перші праці на сторінках студентських видань "На розсвіт" та "Іскра", а саме: Кілька слів про теперішнє значення хемії в природничих науках (Іскра. Львів, 1903. Ч. 1. С.11-14; 1904. Ч. 3. С. 8-13). Здібного студента зауважив його земляк професор Іван Пулюй і запросив Ю. Гірняка у свою лабораторію до Праги. Там упродовж зимового семестру 1904/1905 академічного року молодий науковець здійснив цікаві дослідження теплопровідності цукру у водному розчині. Під керівництвом видатного вченого професора Івана Пулюя Ю. Гірняку вдалося одержати фундаментальні результати досліджень, що дозволило йому 1905 р. захистити докторську дисертацію у Львові й отримати ступінь доктора технічних наук. Відразу склав учительський іспит і був призначений вчителем гімназії у Станіславові.

Готуючись до габілітації на доцента вищої школи, продовжив навчання у Львові та Відні. За особливі досягнення у викладацькій і науковій роботі отримав заохочувальну стипендію від Міністерства освіти 1907 р. і виїхав на навчання до Лейпцігського фізико-хімічного інституту для поглиблення своїх знань з фізики та хімії, вивчення проблем хімічної кінетики.

29 січня 1908 р. др. Ю. Гірняк обраний дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка. Основні наукові праці вченого опубліковані у "Збірнику Математично-природописно-лікарської секції НТШ":

- Роля сталої, плинної і газової фази в хемічній рівновазі // ЗМПЛС. – 1903. Т.9. – С.1-42.
- О проводі тепла цукру у воднім розчині // ЗМПЛС. – 1907. Т.11. – С.1-11.

- Про вплив синхронічної зміни концентрації на хід мономолекулярної реакції // ЗМПЛС. – 1908. Т.12. – С.1-14.
- Про періодичні хемічні реакції // ЗМПЛС. – 1908. Т.12. – С.1-8.
- Замітки до рівнянь моно- і бімолекулярної хемічної кінетики // ЗМПЛС. – 1909. Т.13. – С.1-29.
- Вплив температури на швидкість декількох хемічних реакцій // ЗМПЛС. – 1909. Т.13. – С.1-19.
- Вплив температури на швидкість декількох хемічних реакцій (доповнене) // ЗМПЛС. – 1910. Т.14. – С.1-7.
- Дещо про теоретичне і методичне значіння температури швидкостей процесів для хемічної кінетики // ЗМПЛС. – 1913. Т.15, вип.2. – С.1-14.

Аналіз праць Ю. Гірняка показує, що він присвятив свою наукову діяльність питанням хімічної кінетики – ділянки науки, яка тільки починала розвиватися. Його наукові дослідження стосувалися фізичної й хімічної кінетики, впливу синхронної зміни концентрації на проходження хімічних реакцій та залежності їхньої швидкості від зміни температури. Досконало володіючи апаратом вищої математики, Ю. Гірняк на її основі проаналізував перебіг досить складних хімічних процесів і довів, що за певних умов можлива їх періодичність. Ця ідея, хоч тоді (1908) й не набула дальшого розвитку, була підтверджена й уточнена аж через 65 років. Слід зауважити, що після відрядження до Лейпцігського фізико-хімічного інституту Ю. Гірняк чітко поставив питання про зв'язок між швидкостями хімічних реакцій та будовою молекул, які беруть участь у перетворенні. При цьому було висловлено здогад, що в хімічній кінетиці не слід надто захоплюватися математикою, бо провідна роль у хімії належить лабораторному експерименту. На думку академіка АН УРСР професора Романа Кучера, “ідеї Ю. Гірняка з успіхом розвиваються в наш час і доводиться лише дивуватись його науковому передбаченню” [8].

У Кам'янці-Подільському (нині Хмельницька обл.) 1918 р. був відкритий Український державний університет і Ю. Гірняка запросили сюди на викладацьку роботу на посаду професора. В жовтні 1918 р. він повинен був приступити до викладів, але окупація польськими військами Львова не дозволила йому виїхати до Кам'янця-Подільського. Лише навесні 1919 р. він приступає до роботи в університеті, але невдовзі після його закриття повертається знову до Львова, де безуспішно домагається місця доцента Львівської політехніки. Не досягнувши мети, змушений був піти на вчительську посаду до Львівської Академічної гімназії, в якій викладав фізику та хімію. Йому належить підготовлений до друку перший підручник українською мовою “Основи хемії для висших класів гімназії” (1914).

У роки Першої світової війни Ю. Гірняк знову пробував отримати посаду доцента Львівської політехніки, але справа довго зволікалася і не отримала позитивного рішення. Восени 1919 р. як дійсний член НТШ Ю. Гірняк прикладає багато зусиль, щоб започаткувати

університетські курси у Львові, на противагу заборони польськими властями права навчатися в університеті українським студентам. Він пропонує себе для читання на курсах лекцій з фізичної хімії у зимовому семестрі 1919/1920 академічного року. Але курси так і не розпочали свою роботу, бо були закриті польськими властями 27 вересня 1919 р.

Тоді Ю. Гірняк з іншими членами НТШ і університетською молоддю включається в боротьбу по організації відкриття таємного університету. В 1920 р. був започаткований Український таємний університет у Львові. Доктор Ю. Гірняк приступив до викладацької діяльності на кафедрі дослідницької фізики. У праці [9] згадано, що для студентів фізико-математичного профілю вже “в зимовому семестрі 1922/1923 академічного року на технічних курсах, які діяли спочатку в рамках університету, досвідну фізику (6 год. в тиждень) читав Юліян Гірняк, він же 2 год. в тиждень проводив вправи з математики. Наприкінці навчального 1921/22 р. Юліяна Гірняка обрано деканом”. Автори [10] наголошують, що “робота в Українському таємному університеті була досить складна і ризикована, бо проводилась під постійним переслідуванням шпиків польської поліції, а тому вимагала від професорів неабиякої громадянської мужності”.

Професор Ю. Гірняк в часи польської окупації надавав великого значення поширенню знань серед широких верств населення. Він був активним діячем (членом управи) кредитного товариства “Ощадність”, написав і видав працю “Організуємо великий рідний капітал для українських кооперативів” (Львів, 1927. “Ощадність”).

Наукові й педагогічні здобутки доктора технічних наук Ю. Гірняка належно доповнюють ґрунтовні виступи на сторінках часописів [11]. У журналістському доробку Ю. Гірняка – серйозні публікації. Так, упродовж 1915-1916 рр. він умістив у львівському часописі “Українське слово” цикл статей під загальною назвою “Під розвагу нашої інтелігенції”. Автор, незважаючи на воєнні лихоліття, намагався виснести на суд громадськості пекучі проблеми національного розвитку і серед них найважливішу – “будучий приріст інтелігентних сил”. Один із матеріалів під характерним підзаголовком “Розкопуймо фундаменти під золоті верхи народного храму” (Українське слово, 1916. Ч. 41. 13 лют. С.2) засвідчив неабиякий публіцистичний хист Ю. Гірняка. Далі друкувалися статті під об’єднуючим заголовком “Про потребу поглиблення суспільної, економічної і політичної думки” (Українське слово, 1916. Ч. 74. С. 3; Ч. 132. С. 1,2; Ч. 134. С. 1,2; Ч. 135. С. 2). У міжвоєнний період Ю. Гірняк прагнув зосередитися на висвітленні господарських проблем українського населення під польським пануванням. Він присвятив чимало матеріалів темам економічного життя, організації власного капіталу і т.д. Про це свідчать його наступні праці:

- В справі одної галузи промислу // Діло. – 1925. – Ч. 150. – 22 лип. – С. 1;
- Потреби ініціативи промислів // Діло. – 1925. – Ч. 197. – 5 верес.;
- Організація капіталу. Методи і засоби пропаганди // Діло. – 1927. – Ч. 122, 126, 129, 134-136;

- Фраза чи дійсність “свій до свого”? // Діло. – 1937. – Ч. 89;
- З якою бідною чоловік не може дати собі раду? // Свобода. – 1925. – Ч. 30. – 26 лип.

З приходом радянської влади на західно-українські землі в 1939 р. д-ра Ю. Гірняка запросили до праці у Львівський політехнічний інститут. На підставі архівних документів [12] видно, що доктор технічних наук (диплом 9.12.1905 р.) Юліян Гірняк був зарахований “асистентом при кафедрі “загальна і теоретична термодинаміка” від 1.03.1940 р. і станом на травень місяць 1940 р. він числився у списку професорсько-викладацького складу на 1939-1940 навчальний рік. Згодом Ю. Гірняка призначили доцентом цієї ж кафедри.

Як відомо, 14 січня 1940 р., всупереч статуту, діяльність НТШ була припинена. Відбулася “самоліквідація” товариства. В наступні часи воєнного лихоліття (1941-1944 рр.) НТШ працювало в нелегальних умовах. У повоєнні роки почалося масове переслідування частини інтелігенції Західної України. Деякі члени НТШ були заарештовані, інші емігрували на Захід. Серед них був Юліян Гірняк – доцент Львівського політехнічного інституту, дійсний член НТШ. Від 1950 р. він проживав на еміграції в США.

5 червня 1970 р. професор Юліян Гірняк відійшов до вічності в Пассаїку (Passaic), штат Нью-Джерсі, США. Повніше висвітлення життєпису Ю. Гірняка вимагає подальшого пошуку матеріалів про долю вченого на еміграції.

Нижче подані основні дати життя та діяльності дійсного члена НТШ доктора технічних наук професора Юліяна Йосиповича Гірняка:

8.03.1881	Народився в містечку Струсів (тепер Тербовлянського району Тернопільської області)
1893-1900	Навчався у Станіславській гімназії, де закінчив 4 класи, а 5-ий – у реальній школі в Станіславі (тепер м. Івано-Франківськ)
1901-1904	Навчався у Львівському політехнічному інституті та Львівському університеті, де вивчав фізику і хімію
1904/1905	У зимовому семестрі 1904/1905 рр. працював у Празі в лабораторії професора Івана Пулюя
1905	Захистив докторську дисертацію у Львові й отримав ступінь доктора технічних наук, призначений вчителем гімназії у Станіславі (нині Івано-Франківськ)
1907	Отримав заохочувальну стипендію від Міністерства освіти і виїхав на навчання до Лейпцігського фізико-хімічного інституту
29.01.1908	Обраний дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка
1914	Підготував до друку підручник українською мовою “Основи хемії для висших клас гімназії”

- 1918-1919 Професор Українського державного університету в м. Кам'янці-Подільському (тепер Хмельницька обл.)
- 1919 Приступив до роботи у Львівській Академічній гімназії, де викладав фізику і хімію
- 1921-1925 Професор кафедри дослідницької фізики Українського таємного університету в м. Львові, ректор таємної Української високої політехнічної школи
- 1925-1939 Викладач фізики і хімії гімназій. Виступи на сторінках часописів "Українське слово", "Діло", "Свобода"; намагання висвітлити господарські проблеми українського населення під польським пануванням
- 14.01.1940 Припинена діяльність НТШ
- 1.03.1940 Асистент (згодом доцент) кафедри загальної і теоретичної термодинаміки Львівського політехнічного інституту
- 1950-1970 Проживання на еміграції в США
- 5.06.1970 Помер в Пассаїку (Passaic), Нью-Джерсі, США

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Шевчук В. Фіз. зб. НТШ, 2008, **7**. С.614.
- [2] Енциклопедія Львова. **1** / За ред. А.Козицького та І.Підкови. Львів, 2007. С.521-522.
- [3] Енциклопедія Сучасної України. **5**. Вод-Гн. Київ, 2006. С.638.
- [4] Енциклопедія Українознавства: Словникова частина: У 10 т. **1**. / Голов. ред. В.Кубійович. – Львів, 1993. С.384.
- [5] Тернопільський енциклопедичний словник. Тернопіль, 2004. С.359.
- [6] Енциклопедія української діаспори. **1**. Сполучені Штати Америки. Книга 1: А-К / Гол. ред. Василь Маркус, спів. ред. Дарія Маркус. – НТШ в Америці, Нью-Йорк – Чикаго, 2009. С.160.
- [7] Гірняк Йосип. Спомини / Упор. Богдан Бойчук. Нью-Йорк, 1982. С.21.
- [8] Кучер Р.В. Наукове Товариство імені Т.Шевченка: два ювілеї. Київ, 1992. С.39-40.
- [9] Головач Ю. Укр. фіз. ж. 1992. **37**. №3. С.473.
- [10] Августин Р.І., Буган Ю.В., Бачинський Ю.Г., Возняк Г.М. Повернення із забуття; Невідомі імена видатних фізиків і математиків, вихідців з Тернопільщини – дійсних членів НТШ. Тернопіль, 1995. С.65-66.

- [11] Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / За ред. М.М.Романюка. Львів, 1999. Вип. 6. С.60.
- [12] Архівні джерела: ЛПІ, Ф. Р-120, оп. 1-Л. Од. збер. 65, 66.

YULIAN HIRNIAK – SCIENTIST, TEACHER, COLUMNIST
(On occasion of 130 birthday anniversary)

Nadiya HRYVNAK

Institute for Condensed Matter Physics
National Academy of Sciences of Ukraine,
1 Svientsitskii Str., 79011 Lviv, Ukraine
e-mail: hryvnaк@ph.icmp.lviv.ua

Paper shows main stages of the life as well as research, teaching and public activity of the Ukrainian scientist in the fields of physics and chemistry, full NTSh member, Doctor of Technical Sciences, Professor Yulian Hirniak.